

شاخص‌های تاثیرگذار بر پروژه مدیریت چرا در مراتع ییلاقی مازندران از دیدگاه کارشناسان منابع طبیعی

جلال محمودی^{۱*}، سید عبدالصمد میربزرگی^۲، قدرت اله حیدری^۳، محمد رعیتی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۳/۲۸

چکیده

استان مازندران با مساحتی حدود ۵۸۴۷۱۱ هکتار دارای ۱۳۷۴۵۷۲ واحد دامی بوده که از این تعداد ۲۸۷۵۸۲ واحد دامی بیش از ظرفیت مجاز می باشد. به طوری که بهره برداری مراتع در حال حاضر بر اساس ارزیابی کارشناسان ۲ تا ۳ برابر ظرفیت مراتع کشور می باشد. بنابراین اجرای پروژه مدیریت چرا به عنوان یکی از راه حل های مفید جهت تعادل مناسب دام در مرتع می تواند تا حدودی فشار را بر عرصه مراتع کمتر نماید. لذا این تحقیق ضمن تعیین پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان، به بررسی شاخص های تاثیرگذار بر این پروژه در مراتع ییلاقی استان مازندران پرداخته است. تحقیق حاضر از نوع توصیفی استنباطی بوده و جامعه آماری آن را ۷۸ نفر از کارشناسان شاغل و بازنشسته منابع طبیعی تشکیل می دهند که در اکیپ ممیزی، تهیه طرح های مرتع داری، نظارت طرح ها و بخش مدیریتی یا ستادی فعالیت داشته اند. تعداد نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران ۴۳ نفر تعیین گردید. نتایج حاصل از تحلیل یافته های توصیفی نشان داد که سابقه ۷۹٪ پاسخگویان مرتبط با مدیریت چرا بیشتر از ۱۰ سال بوده است و بیش از ۹۷٪ کارشناسان یا پاسخگویان که با مدیریت چرا بطور مستقیم و غیر مستقیم ارتباط داشته اند، دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر بوده اند. همچنین ۷۲٪ از کارشناسان در امر ممیزی مرتع همکاری داشته اند. نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان داد که بیشترین همکاری (۴۱٪) مربوط به تعداد ۲۰-۱ فقره طرح مرتعداری طی دوره خدمت کارشناسان بوده است. از لحاظ همکاری کارشناسان با پروژه مدیریت چرا نیز بیشترین همکاری بصورت غیر مستقیم (مدیریتی و اسنادی) با فراوانی ۵۱٪ بوده است. همچنین در تعیین پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان، همکاری بهره برداران و میزان نظارت کارشناسان در پروژه مذکور از بیشترین اهمیت و امتیاز برخوردار بوده است. نتایج حاصل از تحلیل یافته های استنباطی نیز نشان داد که به ترتیب بیشترین تاثیر و میانگین رتبه ای مربوط به استفاده بیش از حد روستائیان از مراتع (۴/۷۶)، نا مشخص بودن مالکیت در بهره برداری (۳/۵۷)، تعداد زیاد بهره بردار (۳/۳۵)، بی نظمی و رقابت در بهره برداری (۳/۱۹)، چراي زودرس (۳/۱۲) و دام بیش از حد (۳/۰۲) بوده است.

واژه های کلیدی: پروژه مدیریت چرا، یافته های توصیفی، کارشناسان، بهره برداران، استان مازندران

^۱ - استادیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نور، ایران. J_mahmoudi2005@yahoo.com

^۲ - دانشجوی کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نور، ایران.

^۳ - استادیار، دانشگاه مازندران، ساری، ایران.

^۴ - کارشناس اداره کل منابع طبیعی مازندران. ساری.

مقدمه

حدود ۴۷٪ از خشکی های جهان را مراتع، ۱۰٪ کشاورزی، ۲۸٪ جنگل های تجاری و ۱۵٪ را پوشش یخ های دائمی تشکیل می دهد. طبق آمار سازمان خواربار کشاورزی جهانی (FAO)، بیش از ۲/۱۳۳ میلیارد هکتار مراتع در سطح جهان وجود دارد. علاوه بر آن سطح جنگل های غیر تولیدی حدود ۱/۳۶۶ میلیارد هکتار است که این عرصه ها مورد تعلیف دام ها قرار می گیرند. همچنین دو سوم جنگل های تجاری یعنی دو میلیارد هکتار نیز توسط دام مورد تعلیف واقع می شوند. بنابراین سطح اراضی که مورد استفاده چرای دام قرار می گیرد به حدود ۵/۵ میلیارد هکتار می رسد (مقدم، ۱۳۷۷). اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) نیز بیان نموده اند که مراتع ایران ۸۶/۱ میلیون هکتار از وسعت کشور را به خود اختصاص می دهند به طوری که از نظر تراکم پوشش گیاهی در سه وضعیت کم تراکم با میزان پوشش گیاهی ۵ تا ۲۵٪، تراکم متوسط با تاج پوشش ۲۵ تا ۵۰٪ و متراکم با میزان پوشش گیاهی بالای ۵۰٪ تقسیم می گردند. با توجه به گستردگی و جایگاه مراتع و نقش اساسی آن در توسعه پایدار، ضرورت برنامه ریزی برای مدیریت بهینه این منابع اهمیت ویژه ای می یابد. اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) بیان داشتند نرخ کاهش مراتع خوب و عالی طی سال های ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۴ معادل ۳۵٪ و در هر سال ۱/۷۵٪ بوده است. نرخ افزایش مراتع متوسط و مراتع فقیر طی همین دوره به ترتیب ۳۸ و ۱۷٪ و سالانه ۱/۹ و ۸۵٪/ بوده است. بنابراین در شرایط فوق با

ادامه وضع موجود در افق ۱۴۰۰، سطح مراتع غنی (خوب و عالی) به ۸/۶ میلیون هکتار خواهد رسید که روند کاهش را طی خواهد نمود. به طوری که دام متکی به مرتع از ۸۳ میلیون واحد دامی تا افق ۱۴۰۰ به ۹۵ میلیون واحد خواهد رسید. با توجه به رشد جمعیت افزایش نیاز غذایی و گوشت قرمز تعداد واحد دامی در کل افزایش خواهد یافت که فشار مستقیمی بر مراتع کشور خواهد داشت. به دلیل کاهش سطح مراتع خوب و همچنین کاهش تولید در واحد سطح و ظرفیت مجاز مراتع رسیدن به تعادل دام و مرتع به مراتب دست نیافتنی تر می شود. لذا بهره برداری نادرست از مراتع تا زمان پایین هزینه تعلیف در مراتع در مقایسه با هزینه تعلیف دستی و کاهش بازدهی آن تداوم تخریب مراتع را موجب می گردد. تا قبل از ملی شدن، جنگلها و مراتع مانند سایر اراضی غیر دولتی (خصوصی) اداره می گردید. در دهه ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۱ در بعضی از قوانین و مقررات موضوع مرتع و شیوه مدیریت آن بصورت های گوناگون بیان شده است که مهمترین آن آیین نامه اجرایی قانون جنگل ها و مراتع مورخه ۱۳۳۹/۱۰/۳ می باشد که دولت به منظور راهنمایی صاحبان مراتع در امر بهره برداری و اصلاح مراتع در جهت حفظ و احیاء، مالکین و استفاده کنندگان را ملزم به رعایت دستورات فنی متخصصین و مامورین دولتی در خصوص تناسب تعداد انواع دام با ظرفیت مرتع، تاریخ ورود و خروج دام و فصل و مدت چرا می نماید (شامخی، ۱۳۸۸). در این راستا حسینی نسب و همکاران (۱۳۸۸) با ارزیابی میزان تخریب

مرتع و ورود دام بیش از ظرفیت مراتع از مهمترین مشکلات مرتعداری کشور است. استان مازندران نیز از این امر مستثنی نبوده و با مساحتی حدود ۵۸۴۷۱۱ هکتار دارای ۱۳۷۴۵۷۲ واحد دامی می باشد که از این تعداد ۲۸۷۵۸۲ واحد دامی بیش از ظرفیت مجاز گزارش شده است. به طوری که بهره برداری مراتع در حال حاضر بر اساس ارزیابی های کارشناسان ۲ تا ۳ برابر ظرفیت مراتع کشور می باشد. بنابراین به نظر می رسد اجرای پروژه مدیریت چرا به عنوان یکی از راه حل های مفید جهت تعادل مناسب دام مرتع بتواند تا حدودی فشار را بر عرصه مراتع کمتر نماید. در این راستا لی نام و استافورد^۱ (۲۰۰۳) نیز ضمن اعتقاد به حفظ ارزش های بومی و سنتی، مسایل انسانی را مهم تر از مسایل اکولوژیک در بهره برداری و مدیریت مرتع می دانند. لذا با توجه به ضرورت انجام روش های مختلف مدیریتی جهت بهبود هرچه بیشتر مراتع، تحقیق حاضر نیز ضمن تعیین پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان، به بررسی شاخص های تاثیرگذار بر این پروژه در مراتع ییلاقی استان مازندران پرداخته است.

مواد و روش ها

معرفی منطقه

استان مازندران با مساحتی حدود ۲۳۷۵۶/۴ کیلومتر مربع، ۱/۴۶ درصد مساحت کشور را در بر می گیرد. حد شمالی آن دریای خزر، حد جنوبی آن استانهای تهران و سمنان، حد غربی

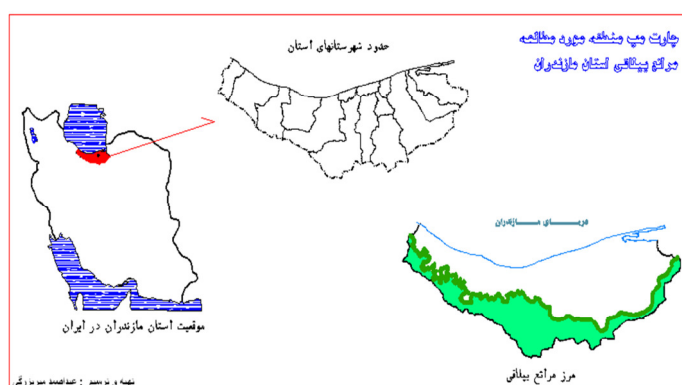
مرتع در مدیریت های مختلف مراتع ییلاقی نشان داده اند که عدم وجود مدیریت صحیح بر منابع و دام مازاد در افزایش تخریب مراتع موثر بوده است. سلیمانی (۱۳۷۵) با بررسی اجمالی وضعیت جنگل ها و مراتع و عوامل تخریب آن ها در استان کهگیلویه و بویر احمد، به این مطلب اشاره نموده است که افزایش جمعیت، فقر عمومی، بهره برداری بی رویه، چرای مفرط و افزایش تعداد دام به وسیله انسان از عوامل اصلی تخریب مراتع می باشند. عبدالله پور (۱۳۷۳) نیز در تحقیق خود عامل عمده تخریب مراتع را زیادی تعداد دام، مشاعی بودن بهره برداری، مشخص نبودن صاحب و مدیر برای عرصه های مراتع دانسته است. وی معتقد است این عوامل باعث سبقت بهره برداران در بهره برداری و چرای زودرس و در نتیجه نابودی سرمایه ملی خواهد شد. اختصاصی و همکاران (۱۳۷۸) در مطالعات خود در مراتع پشتکوه یزد به این نتیجه رسیدند که مهمترین عوامل تخریب پوشش گیاهی مراتع، چرای بیش از حد ظرفیت و پراکنش نامناسب دام می باشد. اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) نیز در تحقیقی بیان داشته اند که زمان مناسب استفاده از مراتع، مدت بهره برداری و رعایت ظرفیت چرا، سه اصل اولیه و اساسی مرتعداری بوده که در هیچ کدام از دوره های مختلف مدیریت مرتع به خوبی رعایت نگردیده است به طوری که این موضوع از سال ۱۳۳۹ تاکنون به عنوان دغدغه اصلی مسئولان منابع طبیعی بوده و در حال حاضر نیز چرای بی رویه و خارج از فصل، بهره برداری طولانی، عدم رعایت ظرفیت مجاز

^۱ Lynam & Stafford

2- Agriculture organization food

۱۱۷ دهستان می باشد (سالنامه آماری، ۱۳۸۸). رشته کوه البرز مانند سدی در جنوب مازندران کشیده و مانع ورود رطوبت دریای خزر به نواحی مرکزی ایران می گردد به طوری که در دامنه های شمالی البرز بارندگی- های فراوان ایجاد می کند. دو نوع آب و هوای معتدل و مرطوب جلگه ای و کوهستانی در استان قابل تشخیص می باشد.

آن گیلان وحد شرقی آن استان گلستان می باشد. این استان بین مدارهای ۳۵ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی و مدارهای ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۱۰ دقیقه طول نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است (شکل ۱). بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۸ این استان دارای ۱۸ شهرستان، ۵۲ شهر، ۴۶ بخش و

شکل ۱- منطقه مورد مطالعه

کارشناسان بوده است. متغیرهای این بخش با مقیاس رتبه ای و فاصله ای اندازه گیری شدند. در بخش دوم ۱۰ پرسش برای سنجش شاخص- های پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان تنظیم گردید. این شاخص ها با مقیاس رتبه ای اندازه گیری شده اند و از طیف پنج گزینه ای لیکرت^۱ با دامنه پاسخ های یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) استفاده شد (رفیع پور، ۱۳۷۵؛ ساروخانی، ۱۳۸۰). در بخش سوم، متغیر وابسته یا موانع پذیرش بهره برداران با ۷ سوال و با مقیاس رتبه ای مورد سنجش قرار گرفته است. از مجموع میانگین نمرات ۹ گویه یا شاخص، پروژه مدیریت چرا از دیدگاه

روش انجام تحقیق

تحقیق حاضر بصورت میدانی انجام شده و جامعه آماری آن را ۷۸۱ نفر از کارشناسان شاغل و بازنشسته منابع طبیعی که در اکیپ ممیزی، تهیه طرح های مرتعداری، نظارت طرح ها و بخش مدیریتی یا ستادی فعالیت داشته اند و بطور مستقیم یا غیر مستقیم با پروژه مدیریت چرا بوده، تشکیل داده اند. تعداد نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران ۴۳ نفر تعیین گردید و نمونه گیری با روش تصادفی انجام گرفت. ابزار اندازه گیری این پژوهش پرسش- نامه بوده است که پس از طی مراحل مطالعه مقدماتی و پیش آزمون تنظیم گردید. بخش اول سوالات شامل ویژگی های فردی

¹ Likert Scale

بخش استنباطی، اطلاعات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته های توصیفی

ویژگیهای فردی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی): جامعه آماری این تحقیق کارشناسان منابع طبیعی شامل شاغلین و بازنشستگان مرتبط با موضوع تحقیق (موانع و مشکلات اجرایی پروژه مدیریت چرا مراتع بیلاقی مازندران) به تعداد ۴۳ نفر است. این ویژگی‌ها شامل سابقه، تحصیلات، همکاری در تهیه طرح، همکاری در ممیزی مرتع و نوع همکاری در پروژه مدیریت چرا بوده است.

سابقه پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی): نتایج حاصل از نظرات کارشناسان نشان می‌دهد ۲۰/۹ درصد پاسخگویان دارای سابقه کارشناسی کمتر از ۱۰ سال و سابقه ۲۷/۹ درصد پاسخگویان بین ۱۱ تا ۲۰ سال و ۵۱/۲ درصد پاسخگویان دارای سابقه ۲۰ تا ۳۰ سال بوده‌اند. بطور کلی سابقه ۷۹ درصد پاسخگویان مرتبط با مدیریت چرا بیشتر از ۱۰ سال بوده است (جدول ۱).

کارشناسان محاسبه گردید. مقدار ضریب پایایی برای گویه‌های مرتبط با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha=0/834$) و برای موانع پذیرش بهره برداران ($\alpha=0/863$)، تعیین گردید. مقدار این ضرایب نشان می‌دهد، گویه‌ها هم مسیر بوده و از هماهنگی و انسجام درونی بالایی برخوردار هستند. همچنین اعتبار یا روایی سوالات از روش معتبر سازی محتوا و با مراجعه مکرر به کارشناسان، متخصصان و استادان مورد تایید قرار گرفته است. در نهایت اطلاعات پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده پس از کد بندی با استفاده از نرم افزار SPSS ver.14 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

نتایج

نتایج حاصل از این تحقیق به دو بخش توصیفی و استنباطی تقسیم شده است. در بخش توصیفی، ویژگی‌های فردی کارشناسان شامل سابقه، تحصیلات، همکاری در تهیه طرح و ممیزی مرتع و نوع همکاری در پروژه مدیریت چرا مورد بررسی قرار گرفته و در

جدول ۱- فراوانی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) بر حسب سابقه کار

سابقه کارشناسان(سال)	تعداد کارشناسان	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۱۰ سال	۹	۲۰/۹	۲۰/۹
۱۱-۲۰	۱۲	۲۷/۹	۴۸/۸
۲۰-۳۰	۲۲	۵۱/۲	۱۰۰
مجموع	۴۳	۱۰۰	-

پاسخگویان دیپلم و فوق دیپلم، ۵۱/۲ درصد لیسانس و ۴۶/۵ درصد آنها فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند. بطور کلی می‌توان گفت بیش از ۹۷ درصد کارشناسان یا پاسخگویان که با

تحصیلات پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی): نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان می‌دهد میزان تحصیلات ۲/۳ درصد

مدیریت چرا بطور مستقیم و غیر مستقیم
ارتباط داشته اند، دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر هستند (جدول ۲).

جدول ۲- فراوانی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) بر حسب تحصیلات

تحصیلات کارشناسان(سال)	تعداد	درصد	درصد تجمعی
دیپلم و فوق دیپلم	۱	۲/۳	۲/۳
لیسانس	۲۲	۵۱/۲	۵۳/۵
فوق لیسانس و بالاتر	۲۰	۴۶/۵	۱۰۰
مجموع	۴۳	۱۰۰	-

۲۳/۳ درصد بین ۲۱ تا ۵۰ فقره و نیز ۴/۷ درصد از پاسخگویان بیش از ۵۰ فقره همکاری در ممیزی مراتع داشته اند. بطور کلی ۷۲/۱ درصد از کارشناسان در امر ممیزی مراتع همکاری داشته اند (جدول ۳).

سابقه همکاری پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) در ممیزی مراتع: نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان می دهد که ۲۳/۳ درصد از پاسخگویان فاقد هرگونه سابقه همکاری در ممیزی مراتع بوده اند، ۴۸/۸ درصد بین ۱ تا ۲۰ فقره همکاری در ممیزی و

جدول ۳- فراوانی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) بر حسب همکاری در ممیزی مراتع

سابقه همکاری کارشناسان در ممیزی(سامان ها)	تعداد	درصد	درصد تجمعی
فاقد ممیزی	۱۰	۲۳/۳	۲۳/۳
تا ۲۰ فقره ممیزی	۲۱	۴۸/۸	۷۲/۱
بین ۲۱-۵۰ فقره	۱۰	۲۳/۳	۹۵/۳
بیش از ۵۰ فقره	۲	۴/۷	۱۰۰
مجموع	۴۳	۱۰۰	-

۲۰-۱ فقره طرح مرتعداری طی دوره خدمت تهیه نمودند، ۱۶/۳ درصد بین ۵۰-۲۱ فقره طرح و نیز ۱۶/۳ درصد از پاسخگویان بیش از ۵۰ فقره طرح مرتعداری تهیه نمودند (جدول ۴).

همکاری پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) در تهیه طرح مرتعداری: نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان می دهد که ۲۵/۶ درصد از پاسخگویان هیچ طرحی تهیه ننموده اند، ۴۱/۹ درصد از پاسخگویان بین

جدول ۴= فراوانی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) بر حسب همکاری در تهیه طرح های مرتعداری

سابقه همکاری کارشناسان در تهیه طرح	تعداد	درصد	درصد تجمعی
بدون طرح	۱۱	۲۵/۶	۲۵/۶
تا ۲۰-۱ فقره	۱۸	۴۱/۹	۶۷/۴

۹۳/۷	۱۶/۳	۷	بین ۲۱-۵۰ فقره
۱۰۰	۱۶/۳	۷	بیش از ۵۰ فقره
-	۱۰۰	۴۳	مجموع

نظارت بر اجرای پروژه مدیریت چرا و ۵۱/۸ درصد نقش مدیریتی و ستادی در پروژه مدیریت چرا داشته اند. به عبارت دیگر ۵۱/۸ درصد کارشناسان بطور غیر مستقیم با پروژه مدیریت چرا ارتباط داشته اند جدول (۵).

نوع همکاری پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) در پروژه مدیریت چرا:
نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان می دهد که ۱۱/۶ درصد از پاسخگویان در طراحی پروژه مدیریت چرا، ۳۷/۲ درصد در

جدول ۵- فراوانی پاسخگویان (کارشناسان منابع طبیعی) بر حسب همکاری در تهیه طرح های مرابعداری

نوع همکاری کارشناسان در پروژه مدیریت چرا	تعداد	درصد	درصد تجمعی
طراحی	۵	۱۱/۶	۱۱/۶
نظارت بر اجرا	۱۶	۳۷/۲	۴۸/۸
مدیریتی و ستادی	۲۲	۵۱/۸	۹۷/۷
مجموع	۴۳	۱۰۰	

زمان ورود و خروج دام بوده است و کمترین میانگین رتبه ای پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان به ترتیب مربوط به رعایت سیستم چرای و تامین نهاده ها بوده است. بعبارت دیگر از دیدگاه کارشناسان همکاری بهره برداران و میزان نظارت کارشناسان در پروژه مدیریت چرا از بیشترین اهمیت و امتیاز برخوردار هستند. جدول ۶ با استفاده از طیف لیکرت میانگین رتبه ای و اولویت هر یک از شاخص های پروژه مدیریت چرا را از دیدگاه کارشناسان نشان می دهد.

تعیین پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان

بر اساس اهداف تحقیق پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان با ۹ شاخص یا (گویه) و با مقیاس رتبه ای مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج میانگین رتبه ای هر یک از شاخص ها (گویه های) پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان نشان می دهد بیشترین میانگین رتبه ای پروژه مدیریت چرا در هر یک از گویه ها به ترتیب مربوط به مشارکت در حفاظت پروژه، نظارت کارشناسان، رعایت

جدول ۶- فراوانی نسبی، میانگین شاخص ها و اولویت هر شاخص در پروژه مدیریت چرا

میانگین رتبه	فراوانی نسبی					پروژه مدیریت چرا
	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	
۳/۸۲	۸	۱۷	۹	۶	۳	مشارکت در حفاظت پروژه
۳/۵۲	۱	۱۸	۱۳	۱۰	۱	نظارت کارشناسان

۳/۲۰	۱	۱۴	۱۹	۷	۲	رعایت زمان ورود دام
۳/۱۰	۲	۹	۲۵	۶	۱	رعایت زمان خروج
۲/۹۱	۳	۹	۱۹	۵	۷	اجرای قرق
۲/۸۱	۱	۶	۲۰	۱۶	۰	ارتقاء آگاهی بهره برداران
۲/۷۷	۰	۹	۱۸	۱۳	۳	رعایت تعداد دام مجاز
۲/۷۴	۳	۹	۱۲	۱۲	۷	تامین نهاده ها
۲/۵۸	۱	۵	۱۸	۱۳	۶	رعایت سیستم چرای

یافته های استنباطی

شاخص تأثیرگذار ضعف اجرای پروژه

مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان

براساس پرسشنامه شش شاخص تأثیرگذار برای تعیین موانع و مشکلات اجرای پروژه مدیریت چرا به کارشناسان پیشنهاد شده است و با نظرخواهی از کارشناسان نظرات آنها به ترتیب اولویت ثبت گردید و داده‌ها با آزمون فریدمن مورد ارزیابی قرار گرفت نتایج نشان داد از دیدگاه کارشناسان بین فاکتورهای موانع و مشکلات اجرایی پروژه مدیریت چرا تفاوت معنی‌داری وجود دارد (ضریب فریدمن: ۲۵/۵۴، سطح معنی‌داری: ۰/۰۰۱). متوسط رتبه‌ها به ترتیب اولویت مربوط به تخلف استفاده روستائیان از مراتع (۴/۷۶)، نامشخص بودن مالکیت در بهره برداری (۳/۵۷)، تعداد زیاد بهره برداران (۳/۳۵)، بی نظمی و رقابت در بهره برداری (۳/۱۹) چرای زودرس (۳/۱۲) و دام بیش از حد (۳/۰۲) است.

بحث و نتیجه گیری

تحلیل یافته‌های توصیفی

نتایج بررسی اظهارات پاسخگویان نشان داد سابقه ۷۹٪ کارشناسان شاغل و بازنشسته بیشتر از ۱۰ سال بوده است و بیش از ۹۷٪

آنها با مدیریت چرا بطور مستقیم و غیر مستقیم ارتباط داشته اند. به طوریکه تحصیلات این کارشناسان لیسانس و بالاتر بوده است. از لحاظ مسئولیت در پروژه مدیریت چرا، اظهارات پاسخگویان نشان داد بیشترین فراوانی (۵۱/۸) مربوط به نقش مدیریتی ستادی آنها در پروژه مدیریت چرا می باشد. بر اساس یافته‌های این تحقیق میانگین رتبه‌ای هر یک از شاخص‌ها (گویه-های) پروژه مدیریت چرا از دیدگاه کارشناسان با بیشترین رتبه‌ها متعلق به اهمیت مشارکت بهره برداران در حفاظت پروژه و نظارت بیشتر کارشناسان بوده است. بطور کلی از دیدگاه کارشناسان امتیاز پروژه مدیریت چرا در مراتع در حد متوسط ارزیابی می‌گردد و شاخص‌هایی مانند ضعف در رعایت تعداد دام مجاز و اجرای سیستم چرای از امتیاز حداقل برخوردار هستند. به نظر می‌رسد هر چه میزان نظارت کارشناسان منابع طبیعی بیشتر باشد شرایط جهت افزایش انگیزه مشارکت بهره‌برداران در اجرای برنامه‌های مدیریتی و اصلاحی در پروژه مدیریت چرا نیز بالا تر خواهد بود. در ارتباط با مشخصات فردی کارشناسان و مقایسه نظرات آنها نتایج آزمون کروسکال والیس عدم رابطه معنی‌داری را بین سابقه، تحصیلات و

نوع همکاری با پروژه مدیریت چرا نشان داده است. به نظر می‌رسد علت آن را بتوان تا حدودی ناشی از وضعیت اجتماعی جامعه آماری دانست زیرا کارشناسان تقریباً به لحاظ منزلت اجتماعی مانند رتبه تحصیلی و سابقه ستادی و مدیریتی تقریباً از وضعیت یکسانی برخوردار می‌باشند. به همین دلیل نقطه نظرات کارشناسی آنها نمی‌توانست تحت تاثیر این ویژگی‌ها تفاوت معنی داری را نشان دهد. عبارتی در ارتباط با پروژه مدیریت چرا بین دیدگاه کارشناسان تقریباً همسویی و اتفاق نظر وجود داشته است.

تحلیل یافته‌های استنباطی

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که از نظر کارشناسان، بین فاکتورهای موافق و مشکلات اجرایی پروژه مدیریت چرا اختلاف معنی‌داری وجود دارد و متوسط رتبه‌ها به ترتیب اولویت مربوط به استفاده روستائیان از مراتع (۴/۷۶)، نا مشخص بودن مالکیت در بهره برداری (۳/۵۷)، تعداد زیاد بهره برداران (۳/۳۵)، بی نظمی و رقابت در بهره برداری (۳/۱۹) چرا زودرس (۳/۱۲) و دام بیش از حد (۳/۰۲) بوده است. اگر چه بین شاخص‌های پیشنهادی از نظر کارشناسان اختلاف معنی‌داری مشاهده شده است ولی استفاده روستائیان از مراتع، نا مشخص بودن مالکیت در بهره برداری و تعداد زیاد بهره برداران، مهمترین موافق و مشکلات اجرایی پروژه مدیریت چرا هستند. به نظر می‌رسد اجرای برنامه‌های مدیریتی و نوع عملیات فنی اصلاحی و احیایی سازگار با وضعیت اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران و شرایط اکولوژیک

مراتع می‌تواند تا حدود زیادی موافق و مشکلات اجرایی پروژه مدیریت چرا را کاهش دهد. از این رو توصیه می‌گردد بعضی از اقدامات مانند توجه بیشتر دستگاه‌های اجرایی نسبت به ارائه تسهیلات اعتباری کم بهره، رفع مشکل تامین علوفه و گرانی آن به دلیل محدودیت مراتع قشلاقی و میانبند، برخورد قانونی با متخلفین می‌تواند شرایط را جهت کاهش تعداد دام خارج از ظرفیت، رقابت در بهره‌برداری و چرا زودرس فراهم نماید. این بخش از نتایج این تحقیق با آذرینوند و همکاران (۱۳۸۶)، حسینی نسب و همکاران (۱۳۸۸)، ویلکوکس و همکاران (۱۹۹۴) و هولچک و همکاران (۱۹۹۵) که اظهار داشتند جهت جلوگیری از تخریب بیشتر منابع، مدیریت مراتع باید با شرایط اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی منطبق باشد، همسویی دارد. به طور کلی نتایج این تحقیق نشان داد که ناهمخوانی در میزان سطح محدوده‌های عرفی و سهم بهره‌برداران یکی از عوامل عمده کاهش انگیزه اقتصادی و افزایش رقابت در بهره برداری است. بعلاوه کاهش منزلت اجتماعی مشاغل وابسته به دامداری و مرتع داری باعث گردید که در شرایط فعلی جوانان تمایل کمتر به دامداری نشان بدهند از این رو اکثر بهره‌برداران و مجریان پروژه مدیریت چرا افراد مسن با انگیزه پائین و توانایی جسمانی کم می‌باشند که به لحاظ ساختار سنتی تمایل کمتری به اجرای طرح‌های مشارکتی دارند. اگر چه یکی از سیاست‌های اصلی سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور را در بخش مراتع می‌توان بهبود وضعیت بهره‌برداران و حفظ اصل

مشکلات برای اجرای طرح‌های اصلاحی و احیایی در منابع طبیعی کشور مطرح باشند. در غیر این صورت در دراز مدت دولت فقط نسبت به تثبیت مالکیت پافشاری خواهد داشت و افراد نیز هر روز نسبت به تغییر کاربری و تثبیت مالکیت خصوصی اقدام خواهند کرد و نتایج این کشمکش‌ها جز تخریب و هدر رفت سرمایه طبیعی، معنوی و انسانی نخواهد بود.

منابع در چهار چوب توسعه پایدار دانست. ولی به نظر می‌رسد دست یابی به این هدف بدلیل کمبود امکانات و نیروی تخصصی و همچنین خصوصیات خاص اقتصادی و اجتماعی در شیوه‌های بهره برداری در سال‌های اخیر کمتر محقق شده است. توصیه می‌گردد علاوه بر تامین امکانات و نیروی تخصصی جهت مدیریت صحیح و نظارت دقیق، ارائه تسهیلات و خدمات، تامین نهاده‌ها، برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی و بهره‌مندی از دانش بومی مردم می‌تواند بعنوان راهکارهای گریز از

منابع

- ۱- آذرنیوند، ح.، نامجویان، ر.، ارزانی، ح.، جعفری، م. و زارع چاکوهی، م.ع.، ۱۳۸۶، مکان یابی برنامه‌های اصلاح و احیا مراتع با استفاده از GIS و مقایسه آن با پروژه‌های پیشنهادی در طرح‌های مرتعداری مراتع منطقه لار، مجله علمی پژوهشی انجمن مرتعداری ایران، ۱(۲): ۱۶۸-۱۵۹.
  - ۲- اسکندری، ن. و همکاران، ۱۳۸۷، سیاست‌های مرتعداری در ایران، سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۸۵ص.
  - ۳- رفیع پور، ف. ۱۳۷۵، کند و کاو ها و پنداشته‌ها، مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی، شرکت سهامی انتشار، ۴۴۷ص.
  - ۴- ساروخانی، ب.، ۱۳۸۰، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد دوم بینش‌ها و فنون، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵۲۰ص.
  - ۵- سلطانی، غ.، ۱۳۷۳، نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی در مدیریت بهره برداری از مراتع کشور، مجموعه مقالات اولین سمینار ملی مرتع و مرتعداری ایران، انتشارات دانشگاه صنعتی اصفهان، ۴۸۸ص.
  - ۶- شامخی، ت.، ۱۳۸۸، قوانین و مدیریت منابع طبیعی (جنگلها و مراتع)، انتشارات دانشگاه تهران، ۴۶۳ص.
  - ۷- طرح و برنامه، ۱۳۸۸، سند توسعه منابع طبیعی و آبخیزداری استان مازندران-ساری در افق ۱۴۰۴، ۷۶ص.
  - ۸- عبدا...پور، م.، ۱۳۷۳، چرا و چگونه باید زمینه‌های مناسب سرمایه گذاری توسط بخش خصوصی را در مراتع فراهم نمود؟، مجموعه مقالات اولین سمینار ملی مرتع و مرتعداری در ایران، ۲۵ تا ۲۷ مرداد، ۴۸۸ص.
  - ۹- مقدم، م. ر.، ۱۳۷۷، مرتع و مرتعداری در ایران، انتشارات دانشگاه تهران، ۴۷۰ص.
- 10-- Lynam, T. and Stafford Smith, M., 2003. Monitoring in a complex world: seeking slow variables, a scaled focus and speedier learning. The 7th International Rangeland Congress, 156 p.

- 11- Holechek, J., Pipe, R.D., Herble, C.H., 1995, Range management principles and practices, Prentice Hall. Inc. Upper Saddle Rver, New Jersey, 525 p.
- 12- Wilcox, D.G., 1988, Fair use and fair go, Australian Rangeland journal, 10(2):76-81.

Archive of SID